

A debreceni oktatás területi kapcsolatainak történelmi előzményei

I. Bevezetés

A tanulmány célja Debrecen oktatási vonzáskörzetének történelmi elemzéssel történő kiegészítése. Szándékaim szerint napjaink részleteiben ismert területi kapcsolatait történelmi előzményeivel, a nagy hagyományokkal rendelkező debreceni oktatás XVI. századtól körvonalazódó, térbeli kapcsolatrendszerével vetem össze. A jelenlegi helyzetet a város közép- és felsőoktatásában tanulók állandó lakcímei alapján fel tudtam rajzolni. Adatbázist hoztam létre¹ arra vonatkozóan, hogy honnan érkeznek a városba a tanulni vágyók és a közelmúltban lezajlott kutatások eredményeként információim vannak elhelyezkedésük területiségére vonatkozóan is (Teperics K. 2002).

A területi kapcsolatok történetiségét jóval kevesebb adat segítségével tudtam megközelíteni. Más városok hasonló célú vizsgálatához képest előnyt jelentett, hogy már a XVI. század első harmadától rendelkezünk forrásokkal a város sokáig egyetlen oktatási intézményéről, a Református Kollégiumról és tanulóiról. A kapcsolatokat bemutató adataim történelmi elemzésekből, forrásfeldolgozásokból származnak, segítségükkel szekunder kutatás jelleggel tudtam kiemelni a tanulói létszámokra, területiségre vonatkozó, sokszor csak töredékes adatokat. A Kollégium történetéből ismert tanulói lakhelyek és a végzettek elhelyezkedésére vonatkozó adatok kartografikus megjelenítését végeztem el, majd ezeket hasonlítottam a napjainkra vonatkozó térképekkel.

Napjaink tapasztalatait és a történelmi tanulságokat is összevetve a közép- és felsőfokot egyaránt bevontam a vizsgálat körébe, ugyanis felismerhető, hogy ez az a két oktatási szint, ami településhatárokon átívelő vonzásokat eredményezhet. Ahol lehetett ennek megfelelően bontottam a történelmi adatokat, a modern időket a város középiskolái és a Debreceni Egyetem adatai segítségével jelenítettem meg.

II. A Debreceni Református Kollégium történelmi vonzáskörzete

A Református Kollégium történelmi kapcsolatrendszerének vizsgálatához szükségesnek látom a XVI. – XIX. századi magyar oktatás rendszerének intézmény szemszögéből történő bemutatását. Az oktatás elemi, közép és felsőfokát egyaránt magába foglaló kollégiumok sajátos jelenségek, kialakulásuk az egyedi magyar fejlődés következményének tekinthető. Jelentőségük különösen a XVI. – XVII. század művelődéstörténetében meghatározó. A Debreceni Református Kollégium a korai periódusra vonatkozó területi kapcsolatai nehezen dokumentálhatók, a vonzáskörzetet egzakt módon bemutató írásos források csak a XVIII. és XIX. századvégére vonatkozóan állnak rendelkezésünkre.

II. 1. A középkori magyar felsőfokú oktatás sajátosságai, a kollégium típusú iskolák szerepe

Európa nyugati és déli részén a XI. – XIII. század közötti időszakban alakultak meg az első „universitasok”, ahol a latin kereszténységhez tartozó fiatalok felsőfokú tanulmányokat folytathattak. A középkori Magyarország Közép- és Kelet-Európa más államaihoz hasonlóan

¹ A középfokú intézmények adatait a 2005/2006-os tanévre beírt tanulók állandó lakcímei alapján gyűjtöttem össze, a felsőoktatásra vonatkozókat az intézmények elektronikus adatbázisából kaptam.

csak időeltolódással követte a nyugati fejlődést. Hazai egyetem híján a tanulni vágyó fiatalok csak külföldi intézményekbe iratkozhattak, onnan gyűjtve a tapasztalatokat és a tudást, amivel felvértezve, hazatérve próbálták megteremteni a hazai iskolákat. A nagyhírű nyugati egyetemek alapításának első pillanatától tudunk magyar peregrinusokról².

A fejlett és gazdag középkori városok társadalmi-gazdasági háttérével általában uralkodói kezdeményezésre, a pápa vagy a császár jóváhagyásával alakultak az egyetemek. Magyarországon erre a XIV. század során kerülhetett sor. Sajátossága ennek az időszaknak, hogy többszöri kísérletre sem sikerült olyan stabil egyetemet létrehozni, ami a török időköt is túlélve fenntarthatna volna az egyetemi képzés állandóságát³.

A XVI. század változásai a felsőoktatásra is komoly hatást gyakoroltak. A földrajzi felfedezések hatására a gazdasági élet centruma a kontinens nyugati területeire helyeződött át, Európa periferiájára került az ország. Magyarország nem élvezhette a földrajzi fekvésből adódó előnyöket, emiatt az addig is érzékelhető fáziskésésből évszázados elmaradás alakult. Külön csapás, hogy ezzel párhuzamosan megbomlik az ország egysége, hiszen évszázados időtartamra török hódította meg az ország középső területeit. A felsőoktatás fejlődése szemszögéből ezek feltétlenül negatív hatásként értelmezhetők. Európa boldogabb felén az erősödő polgárság, az egyre összetettebb állami, városi, egyházi közigazgatás igényelte a képzett, világi és teológiai műveltséggel rendelkező szakembereket, következésképpen érdekeltté vált az egyetemek és főiskolák alapításában, fenntartásában (Szögi L. 1994). A felsoroltak hiányában a magyar felsőoktatás fejlődése megrekedt, az első állandó intézmény csak az XVII. században alakult meg. Létrehívását Pázmány Péter nevéhez köthetjük. 1635-ben alapította meg a *nagyszombati* jezsuita egyetemet, ami 1777-ben *Budára* költözött és a mai budapesti egyetemek őseinek tekinthető.

Az egymással párhuzamosan zajló események közül határozottan előremutató hatása volt a reformáció terjedésének. Az egységes keresztény vallás több ágra bomlása Magyarországot vallási tekintetben Európa egyik legsokszínűbb országává tette. A tagolt etnikai kép mellett jellemző volt az is, hogy egy-egy népcsoport is megosztott a vallások vonatkozásában. Az erdélyi magyarok között a katolikus, református, evangélikus és unitárius valláshoz tartozókat egyaránt felelhetők, de a magyarországi németység vagy szlovákság is megosztott a katolikus és evangélikus felekezet között. A teológiai viták élénkítő hatást gyakoroltak az európai felsőoktatásra. Felekezeti jellegű egyetemek jelentek meg, ahol a filozófiát és teológiát az adott tartományban többségre jutott nézetek szellemében tanították, hallgatóik híveik közül kerültek ki. Az intézményrendszer bővülése szemszögéből ez maradéktalanul fontos eseménysor, bár a tudomány egyetemessége szempontjából az elzárkózás miatt negatívumokat is hordozott magában.

A vallási sokszínűség sajátos fejlődést generált a félperiféria helyzetben lévő Magyarországon. Az önálló felsőoktatás megszervezésére a legjelentősebb felekezetek

² A XII. század végén Bánffy Lukács későbbi esztergomi érsek és III. Béla nótáriusa Anonymus Párizsban, Magyarországi Miklós Oxfordban, a XIII. század elején Paulus Hungarus Bolognában tanult és onnan tért vissza hazájába, utóbbi a Domokos rend magyar tartományának megszervezésének feladatával (Szögi L. 2000).

³ Az első ilyen kísérletre *Pécsett* került sor, V. Orbán pápa 1367 szeptember 1.-én adott egyetemalapító oklevelet Vilmos püspöknek. Ekkorra *Európa-szerte*³ 40, és a régiókban is 3 egyetem működött már. 1348-tól *Prága*, 1364-től *Krakkó*, 1365-től *Bécs* fogadta a magyar peregrinusokat. Nagy Lajos halála után válságba került az intézmény, előbb püspöki főiskolává alakult, majd a hódoltság idején megszűnt. Hasonló sorsa jutott az 1395-ben Zsigmond uralkodása idején alapított *óbudai egyetem* is, amiről 1419 után már nem lelhetők fel adatok. Tiszavirág életű volt és még az alapító uralkodó, Mátyás idejében megszűnt az *Academia Istropolitana* névre hallgató, Vitéz János nevével fémjelzett pozsonyi egyetem is. Komoly gazdasági háttér nélkül, csak a királytól függő intézmények rögtön sorvadásra ítéltettek, ha vezetőik kegyvesztetteké váltak az udvarban, vagy szembefordultak a királyi hatalommal.

mindegyike kísérletet tett. Az igények kielégítésére született meg a később tartósnak bizonyuló „kollégium”⁴ típusú iskola. Ezek tulajdonképpen főiskolai tagozattal rendelkező erős középszintű iskolák, amelyek a középfokot meghaladó bölcséleti és teológiai ismeretekkel látták el tanulóikat. Kettős céllal választhatták a felekezethez tartozók ezeket az intézményeket. Akiknek a hivatásához ez elegendőnek bizonyult (lelkészek, tanítók, nótáriusok), ők értelmiségi feladatokat láttak el a társadalomban. Akik további tudományos ismerteket céloztak meg, peregrinusként legfelső fokon külföldön fejezhették be tanulmányaikat, szerezhettek tudományos fokozatot. Lényeges különbségeket láthatunk az egyes felekezetek kollégiumainak gazdasági háttérében. A katolikus akadémiák királyi donációk jövedelmeit is felhasználhatták működésükhöz, a protestánsok ilyen stabil háttér nélkül saját gazdálkodást kellett, hogy kialakítsanak.

A XVI. század első harmadától kialakuló intézmények közül a török megszállás miatt alig néhány esett csak a mai ország területére. Debrecen, Pápa, Sárospatak és Sopron mellett, Kolozsvár, Nagyvárad, Pozsony, Lőcse, Késmárk, Eperjes adott helyet az intézményeknek.

Az így létrejövő „főiskolák” a felsőoktatás iránti igények kielégítésére szolgáltak. Egyetemi végzettség, doktorátus megszerzése érdekében az ambíciókkal rendelkezők számára maradt a peregrináció lehetősége.

A XVIII. században hatott a felsőoktatásra a felvilágosult abszolutizmus. Uralkodói elegendőnek vélték egy (budai) tudományegyetem létét és meggátolták új alapítását (Eszterházy Károly püspök egeri egyetem alapítása esett ennek áldozatul), másrészt határozottan kiterjesztették a szakoktatást a felsőoktatásban is. Mérnökképzők (pl.:1763-tól a *selmechányai bányatisztképző intézet*), mezőgazdasági szaktanfolyamok (pl.:1797-től a *Georgicon Keszthelyen*), kamerális-közgazdasági képzést (pl.:1818-tól a *magyaróvári Gazdasági Tanintézet*, 1856-tól a *Jozeph Polytechnicum*) honosítottak meg. A Kollégium jelentős tanulói létszámnövekedés mellett is elveszítette meghatározó szerepét. A Bach-korszak idején (*Organisatios Entwurf*) átszervezték, bár 1861-ben a reformátusok által visszanyert autonómia eredményeként visszakapta jellegzetes hármas osztatú szerkezetét, és módosított (de még mindig hármas tagoltságú) változata az egyetem alapításáig (1912) működött.

A Kiegészítést követően nagy lendületet kaptak a változások. A felsőoktatás állami irányítása, európai szintre emelése, modernizálása a felvilágosult abszolutizmus uralkodói által is elismert cél volt. A Monarchiában felértékelődő Magyarországon az oktatás korszerűsítésre Eötvös József kapott lehetőséget. Még 1848-ban megalkotta „*A magyar egyetem alapszabályai*” című tervezetét, de az idő rövidsége miatt nem kerülhetett az országgyűlés elé. 1867-től nekilátott a tényleges átalakításnak. Ősztöndíjasok tömege indult Európa híres egyetemeire onnan visszatérve ők dolgozhattak a hazai egyetemeken, főiskolákon. Komoly fejlesztések⁵ következtek be az infrastruktúrában is. 1872-ben (már Eötvös halála után) tudományegyetem alakult *Kolozsvárott*, ami 1981-től a *Ferenc József Tudományegyetem* nevet viselte.

A XX. század elejére időszerűvé vált új, modern tudományegyetem/egyetemek alapítása (1912) az országban. Az egyetemi hagyományokkal rendelkező Pozsony mellett Debrecen városában is megkezdődhetett a világháború idején (1914 ősze) az egyetemi oktatás. A *Debreceni magyar királyi Tudományegyetem* (1920-tól Tisza István Tudományegyetem) része lett a Református Kollégium jogi, teológiai és bölcsészeti akadémiája, a középiskolát pedig

⁴ Elnevezésük eltérő: „kollégium” a reformátusok, „liceum” az evangélikusok, „akadémia” a katolikusok (főképp a jezsuiták) körében. Maga az elnevezés az 1660-as évektől vált elfogadottá, valamivel később, mint ahogy maguk az intézmények kialakultak.

⁵ 1872-ben nyitott a *Ludovika Akadémia*, 1865-ben *Országos Színészeti Tanoda*, 1871-ben a *Képzőművészeti-*, 1875-ben a *Zeneakadémia*. *Magyaróvár, Debrecen, Keszthely* intézményeiben újraindul a főiskolai szintű agrár felsőoktatás is.

(új szerkezettel) a Református Kollégium vitte tovább. 1950-ben a Hittudományi Kar kivált a Tudományegyetemből és a Debreceni Református Teológiai Akadémia (1991-től Debreceni Hittudományi Egyetem) lett a teológiai képzés intézménye.

II.2. A Református Kollégium története

A magyarországi református kollégiumok sorában először 1531-ben Pápán és Sárospatakon alakult intézmény. Debrecenben 1538-tól számíthatjuk reformátori vezetésű iskola (evangélikus) meglétét, aminek felsőbb osztályait csak 1588-tól anyakönyvezték (*Series Studiorum*) külön. A teológia és a bölcsészeti képzés a másik két intézményben is később kerül bevezetésre. 1551-ben a helvét reformáció gyökeret vert, aminek következményeként 1556-tól református az iskola. Maga a kollégium elnevezés fiatalabb, csak az 1660-as évektől jelent meg a forrásokban. Az iskola a XVIII. század elejéig egyetlen oktatási intézménye Debrecennek, egyesítette magában a korszak összes iskolatípusát. Egymás mellett tanultak benne az alsó-, közép-, és főiskola tanulói. 1708-ban alakult mellette az első elemi oktatást folytató „nemzeti iskola”, majd 1721-ben az első középiskola, a Piarista Gimnázium. Az új intézmények megjelenése ellenére a Kollégium meghatározó szerepet játszott a város és környezete oktatásában (Rácz I. 1994).

Működésének különlegessége és stabilizáló ereje, hogy gazdaságilag a város (és nem egy-egy főúr) áll támogatólag az intézmény mögött, 1752-ig ők a fenntartók⁶. Sajátos háttérrel adott az is, hogy a Magyarország területén található nagynevű, hasonló intézményektől (Sárospatak, Pápa) eltérően Debrecen 100%-ban református lakossága folytonosságot biztosított a Kollégiumnak. A XVII. század derekáig a Pataki és Pápai Kollégium jelentősége tekintetében megelőzte a Debrecenit, de a század második felében az ellenreformáció hatására menekülni kényszerülnek, más városba költözve, időnként szüneteltetve a működésüket háttérbe szorultak. Debrecen ebben az időszakban indult dinamikus fejlődésnek. Szerepet játszott ebben, hogy a török elfoglalta Váradot és onnan Martonfalvi Tóth György professzor vezetésével átköltöztek a diákok Debrecenbe, sőt a megszűnő intézmény partikulái is átkerültek ide. A korai alapítást követően ez az intézmény történetének egyik legvirágzóbb periódusa. Az átköltözéssel párhuzamosan Apafi Mihály által alapított harmadik (Filozófiai) tanszék megjelenése után nevezik az iskolát „collegiumnak”. „Az egész magyar protestáns egyház veteményeskertje”, „az ország iskolája”, „egész Magyarországnak és Erdélyiségnek világosító lámpása” (Györi L. J, 2006) elnevezések világosan érzékeltetik szerepét. A XVIII. és a XIX. század időszaka még bővüléssel jellemezhető, de az iskola curriculumuma alapján⁷ már nem sorolható Európa modern intézményei közé. A XX. század elején ezt a lényeges szerkezeti átalakulás követte.

A kollégiumi rendszerben a diákok meglehetősen hosszú periódusban voltak jelen. A belépő tanulók az elemi iskola két éve után kerülhettek át a középfok hat éves idejére. Ennek befejezése után újabb hat év alatt végezték el a felsőfokot. Legalább⁸ 14 évet töltöttek az intézményben. A területi kapcsolatok vonatkozásában érdekes az egyes szintek létszámának aránya is. Nyilvánvaló, hogy a legkisebbek esetében a legmagasabb a debreceni, illetve környékbeli tanulók aránya. Ők azok, akikre vonatkozó létszámadatokkal csak 1797-től állnak a kutatók rendelkezésére. Rácz István (1994) számításai szerint ők tették ki a diákság háromnegyed részét, az alsóbb évfolyamokon arányuk 93% körül mozoghatott. Negyedik,

⁶ A „schols nostra” (mi iskolánk) szellemisége a fenntartás vonatkozásában érvényesült, a legfontosabb támogató a város volt. 1752-től Mária Terézia rendeletének eredményeként hivatalosan a Tiszántúli Református Egyházkerület lett a fenntartó.

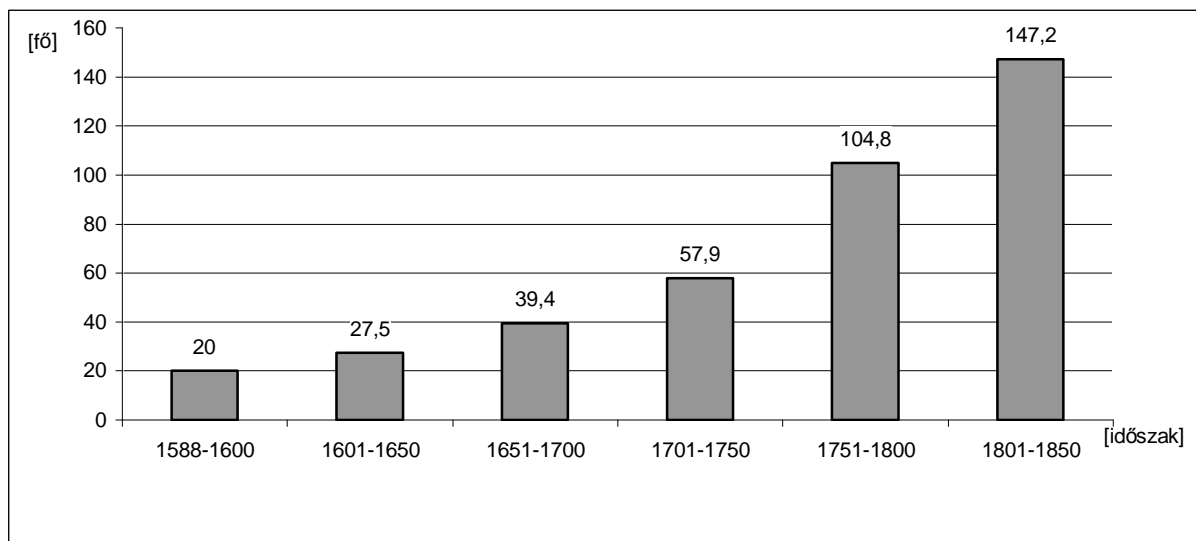
⁷ Robert Townson magyarországi utazása során (1793) ellátogatott a Kollégiumba és feljegyezte tapasztalatait (Rózsa P. (sz.) 1999).

⁸ Legalább, mert 1829-től egy félévet „szokató iskola” jelleggel már az elemi előtt itt töltöttek. Más források szerint ezt az intézményt már a XVIII. század elején alkalmazta a kollégium. (Rácz I. 1994)

ötödik év táján kiegyenlítődött a vidéki – debreceni arány, a felsőfokra pedig átfordult ellentettjébe. Ott már a vidékiek nagyobb száma és aránya (88,4%) volt a jellemző.

A felsőfokra beiratkozott (subscribált) tanulók száma⁹ folyamatosan emelkedett (1.ábra). Az 1651 és 1700 közötti átlagosan 40 fő körüli beiratkozó szám elfedi az 1660-as 104 fővel történő növekedést. Ebben az évben érkeztek a török által elfoglalt Várad Kollégiumából tanulók.

Rácz István számításai szerint 1588 és 1850 között mintegy 80.000 tanuló fordult meg a Kollégiumban, közülük valamivel kevesebb, mint 20.000 fő a felsőfokot végezte el. Összességében (becslése szerint) a felsőfokot végzettek 85-88%-a, az elemi és középfokon végzettek 20%-a lehetett vidéki. Számszerűen ez 30-35.000 fő Debrecenben folytatott tanulmányait jelenti. Tanultak a civis városban, majd visszatérve lakhelyükre annak szellemében tanítottak.

1. ábra: A Debreceni Református Kollégium subscribált deákjainak évenkénti átlagos létszámgyarapodása 1588 és 1850 között (forrás: Rácz I. 1997)

A Kollégium nyitott intézmény volt, amely alapításától kezdve az egész protestáns egyház számára lehetőséget nyújtott a tanulásra. Nem korlátozta sem Debrecen városára, sem az egyházkerületére a felvehető tanulókat. Területi vonatkozásokban, társadalmi jogállás tekintetében határozottan nyitottnak tekinthető az intézmény, vallási vonatkozásokban már kevésbé érvényesült mindez. A kor szellemiségének megfelelően a saját híveket fogadta be elsődlegesen. Ennek oldódása a reformkortól észlelhető és döntően a különböző görög vallású hívek megjelenését eredményezte. 1847/48-ban arányuk 3,6% volt. Etnikai hovatartozás másodlagos szempontnak minősült, román, szerb, cseh, morva, német és szlovák ajkúak egyaránt előfordultak a hallgatói névsorban.

II.3. A Református Kollégium területi kapcsolatai

A Kollégium területi kapcsolatrendszerének lényegét a középkor során kialakuló partikularrendszer segítségével tudjuk megérteni. A partikula kifejezés a latin „rész, részecske” szó (*pars*) magyarítása, ami iskolarendszerre vonatkoztatva anyaiskola és résziskola

⁹ Az intézmények közötti különbségről árulkodik, hogy Debrecenbe 107 fő iratkozott 1804-ben, Pápa ugyanekkor csak 20 főt vett fel.

kapcsolatrendszerként értelmezhető (Dankó I. 1988). Világi és különböző felekezeti iskolák hasonló jellegű kapcsolatai a XVI. századra letisztultak és a református, illetve az unitárius vallású területek jellemző oktatási jelenségévé alakultak. Kialakulásukat a társadalmi körülmények jelentősen befolyásolták. A királyi Magyarország feudális kötöttségei, erős katolicizmusa gátolta kialakulásukat. Középkori katolikus iskolák fejlődnek tovább, partikulák nélkül. A Hódoltság területén, Partiumban és Erdélyben alakultak jól a rendszer kialakulása szempontjából a társadalmi, etnikai és vallási viszonyok. A protestáns vallások közül az evangélikusok (Felvidéken és Erdélyben egyaránt) körében nagy hírű anyaiskolák kialakulását figyelhetjük meg, de az egymás mellett működő intézmények nem, vagy csak alig alakítottak partikuláris kapcsolatokat kistelepülések iskoláival. Az unitáriusok homogén kistelepüléseinek kisiskolái nagyobb városok (Torda, Torockó, Kolozsvár) anyaiskoláival tartották a kapcsolatot, szórványhelyzetük következményeként erősen központosították iskolatügyüket. A XVII. századra Kolozsvárhoz kötődött minden unitárius kisiskola. A református területeken alakult ki a rendszer a legszínesebben. Erdélyben a vallásilag vegyes közegben, főúri támogatással jöttek létre városi anyaiskolák, amik körül viszonylag kis számban feltűntek a kisiskolák. Kolozsvár, Nagyenyed, Gyulafehérvár iskolái ellátták ezt a feladatot, kielégítették az igényeket, ennek következtében Erdélyből ritkán jelennek meg az alföldi kollégiumokban diákok. Legteljesebb formájában az alföldi homogén református városok anyaiskolái hoztak létre partikuláris kapcsolatokat a kistelepülések iskoláival. A XVI. század végére a falusi iskolák valamelyik anyaiskola partikulájához kerültek. Pápa és Sárospatak mellett a nagybányai, szatmári, nagyvárad, mezőtúri, kecskeméti, halasi és a debreceni anyaiskolák a legismertebbek. A Debreceni Református Kollégium partikularendszere kiemelkedik ebből a sorból, hiszen Várad bukása (1660) és a partikuláinak Debrecenhez kötődése után a legnagyobb kiterjedésű kapcsolatrendszert irányította, hatása kiterjedt az egész országra. A Kollégium nyitott intézményként fogadta az ország különböző területeiről érkező tanulókat, időnként egyedüli főiskolai rangú iskolaként. Az ország négy református egyházkerületéből a dunamellékinek nem volt ilyen szintű iskolája, a hányatott sorsú dunántúli (Pápa) és tiszáninneni (Sárospatak) egyházkerületek református tanulóit is csak Debrecenben találhatták meg a folytonosságot üldöztetésük¹⁰ idején.

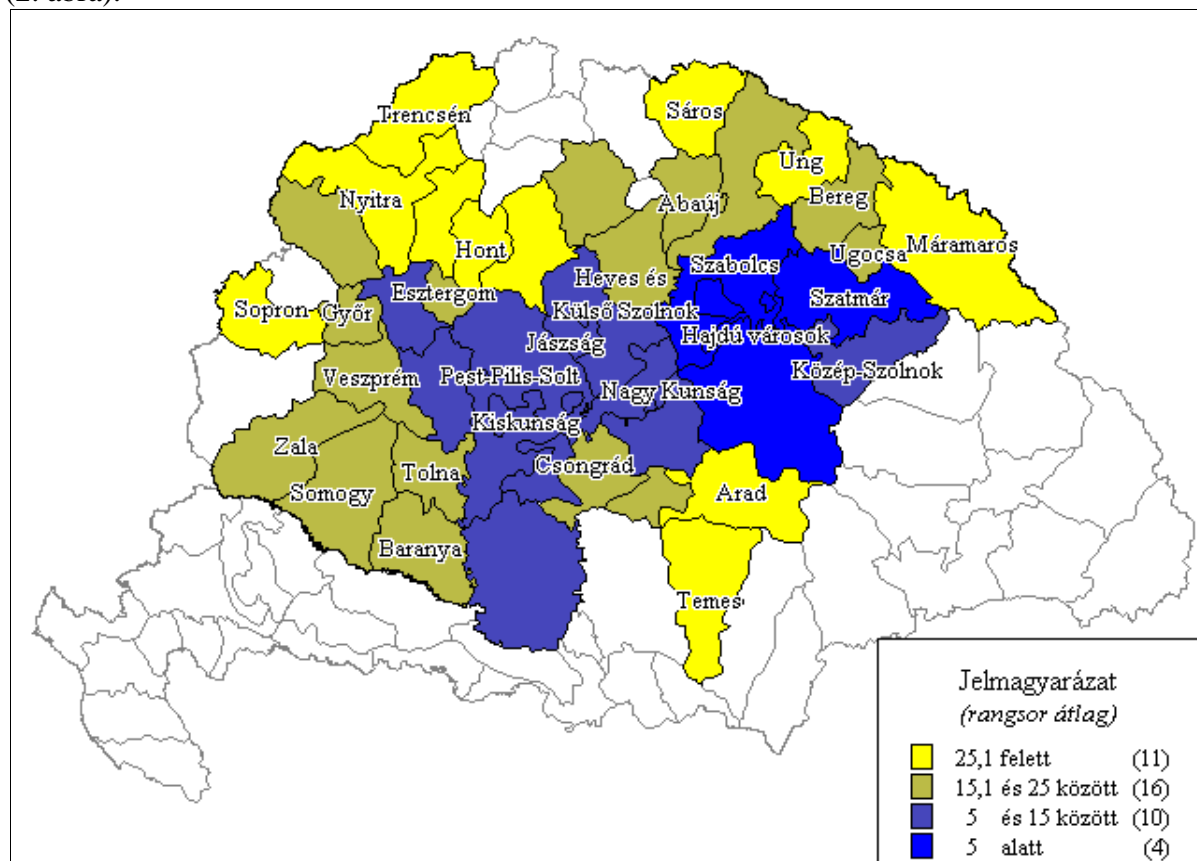
Az oktatási kapcsolatrendszer hármasszerkezetű. Az anyaiskolákból kerül ki a tanerő, innen érkeznek a praceptorok („tanítva tanulók”) és a rektorok a kisiskolákba, innen kapják a „tanterveket” és ide kerülhetnek be a legjobbak a további tanulmányok elvégzése végett. Az oktatási együttműködés mellett anyagi jellegű kapcsolatokat is jelentett a partikularendszer. Az adománygyűjtés (*szupplikáció*), az ünnepi követjárás (*legáció*) és az alapítványtétel lehetősége is ugyanerre a településkörre terjedt ki. Tehát a partikularendszer kiterjedése árulkodik az anyaintézmény hatásáról, területi kapcsolatairól.

A területi kapcsolatok történetének feldolgozását nehezítette, hogy kevés írott forrás maradt fenn a XVI. – XVIII. századból. Az állami és egyházi bürokrácia modernizálódása csak a XVIII. századtól¹¹ igényelte az írásbeliséget. A területi kapcsolatok feltárására ennek megfelelően csak hézagosszerű információk állnak rendelkezésünkre, ezeket Rác István (1997) „Debreceni deákok” című forrásgyűjteményéből gyűjtöttem.

¹⁰ A Pápai- és a Sárospataki Kollégiumok felekezeti szempontból vegyes (Pápa lakosságának 10%-a, Patakénak 45%-a református a XVII. század végén) területeken működtek, stabilitásukat erősen befolyásolta a főúri támogatás. Patakon Báthory Zsófia, Pápán az Eszterházy család rekatolizációja kényszeríti menekülésre az intézményeket, működésük több alkalommal is szünetel.

¹¹ Az 1715: 74 törvénycikkben fogalmazták meg az uralkodó iskolafelügyeleti jogát, az 1722-23-as országgyűlés határozatára szervezték meg a Helytartótanácsot, aminek vallási és iskolai kérdésekkel foglalkozó ügyosztálya is alakult. 1791-es budai zsinatukon a reformátusok törvénykönyvet készítettek, aminek részeként az iskolai ügyeket is szabályozták (Rác I. 1994)

A Kollégium évszázados történetéből csak két időpillanatra lehet érdemi területi kapcsolatokat felvázolni. A XVIII. század végéről a rendszer alkotóelemeiről van egymás közelében információ. Ismert a főiskolai hallgatók származási helye az 1792 és 1801 közötti időszakban, ismertek az 1777 és 1780 közötti időszakban hallgatók által látogatott rektóriák¹² helye és közeli intervallumban (1792-1801) a végzett, seniorok¹³ elhelyezkedésének helyszíne. Mindhárom adatsor információkat szolgáltat a partikulákkal történő oktatási kapcsolatokról. Együttes megjelenítésükhöz rangsor átlagot számoltam és ennek eredményeit egy korabeli megyehatárokat megjelenítő digitalizált közigazgatási térképen jelenítettem meg (2. ábra).

2. ábra: A Debreceni Református Kollégium területi kapcsolatai a XVIII. században (Rác I. adatai nyomán)

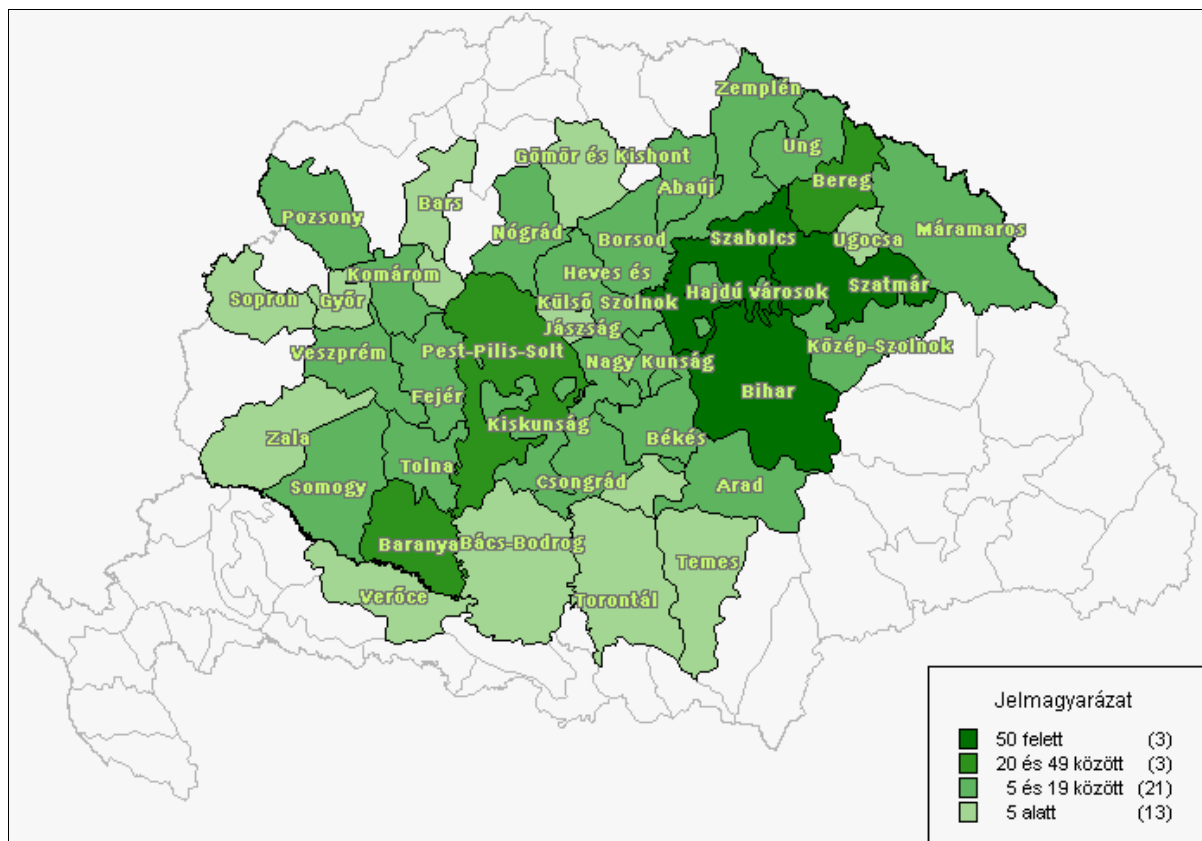
A kép jól visszaadja a vonzáskörzetek jellemzőit. A központ (Debrecen) közelében intenzív kapcsolatok vannak, az attól való távolság növekedésével a kapcsolatok erőssége csökken. A központi mag a Partium területével azonosítható (Szabolcs, Szatmár, Bihar, Hajdúvárosok), ez nyugat felé lényegesen kiterjed, kelet felé élesen lehatárolódik. A Bihar hegységen túl nem nyúlnak a kapcsolatok, Erdély jól láthatóan önálló a református közép-és felsőoktatását tekintve. Érdekes elem Pest-Pilis-Solt intenzív kapcsolata, ami valószínűleg a megye méreteivel indokolható.

Hasonló az egy évszázaddal későbbi kép (3. ábra). Itt megkönnyítette a helyzetet, hogy a Dankó Imre (1988) 1875-re vonatkozóan felsorolja a partikulákat. Felsorolása nem tekinthető

¹² A rektóriák a Kollégium partikuláiban lévő kisiskolák, ahol a tanulmányaikat 2-3 évre megszakító deákok tanítottak.

¹³ A diákönkormányzat választott vezetője a senior. Rác I. (1997) adatokat talált a végzés utáni elhelyezkedésükről.

teljesnek, hiszen azokat a településeket, ahol a lelkész tanított nem sorolta a partikulák közé, pedig valószínűleg ott is létezett debreceni kapcsolat. 584 településre kiterjedő felsorolása az 1875-ös megyebeosztás 40 megyéjét vagy kerületét érintette.

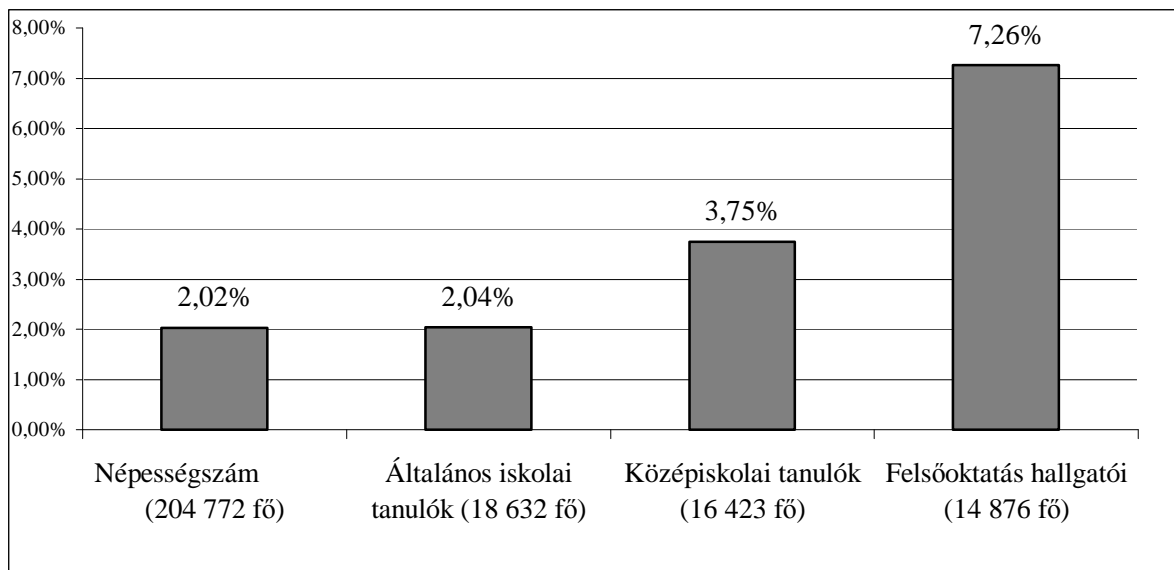

3. ábra: A Debreceni Református Kollégium partikuláinak száma megyénként 1875-ben (Dankó I. 1988 adatai alapján)

Közel 60%-uk a Tiszántúli egyházkerülethez tartozott és körülbelül ekkora arányban található a mai Magyarország területén. Egy-egy tizednyi közülük a Tiszáninneri és a Dunántúli, két tizedük a Dunamelléki Egyházkerület területére esett. A kép alapjaiban egyezik az előzővel. Az erdélyi református oktatás önállósága ebből is kiolvasható, és ugyanúgy kitűnik Pest-Pilis-Solt távolság ellenére is erős kapcsolódása. A partikulák számából felrajzolt képet településszerkezeti tulajdonságok is befolyásolják. Valószínűleg ennek a következménye, hogy a Hajdúvárosok (nagy terület, kevés település, relatíve kevesebb iskola) látszólag kevésbé kötődnek a városhoz, mint Szabolcs, Szatmár vagy Bihar megyék. Mindkét térkép (a távolság ellenére) erős dunántúli kapcsolatokról árulkodik

III. Debreceni oktatásának jellemzői napjainkban

A város magyar oktatásban betöltött szerepét jól érzékelteti a 4. ábra.

4. ábra: Debrecen súlya Magyarország népességében és a nappalis diákok körében (forrás: KSH, 2003)

A város általános iskolai tanulóinak aránya egyezik a város lakosságának Magyarország lakosságából való részesedésének arányával. A középiskoláknál már érezhető a környezetét ellátó oktatási funkció, ami a felsőoktatásnál már teljesen egyértelművé válik. Utóbbi esetében természetesnek tűnik ez az országrészekre, határmenti együttműködésre kiterjedő kapcsolatrendszer. Mindkét vizsgált szintnél természetes a határ túoldaláról történő vonzás is. A jelen területi kapcsolatrendszerének feldolgozása során felhasznált adatok származása kettős. A középiskolák esetében ez az OM által gyűjtött statisztikai adatok KIR-től (Közoktatási Információs Rendszer) vásárolt adatait jelenti egyik részről (határontúli magyarok a magyar közoktatásban), másrészt önálló adatgyűjtést a város önkormányzati és egyházi, egyetemi fenntartású középfokú intézményeiből.

A felsőoktatás adatai esetében is az intézményi adatszolgáltatás jelenti a kiindulópontot, de ebben az esetben is használtam KSH nappalis létszámra vonatkozó adatokat kontroll jelleggel. Az állami statisztikai hivatalok adataival dolgozom a vonzásintenzitás kiszámításához szükséges települési népességszámok esetében. Az adatgyűjtés időpontjai a határontúli területek esetén mozdultak el egymástól. A romániai magyar kisebbség 1992-es települési adatsora mellett Kárpátaljáról 2002-es, Szlovákiából 2004-es adatok álltak rendelkezésemre. Az adatszolgáltatás problémái miatt jutottam erre a megoldásra, úgy vélem következtetésem ezzel együtt helytállóak.

Módszertani problémát jelentett az intenzitáskategóriák magyar, illetve határontúli területek esetében történő összevethetősége. Bonyolult és esetlegesen megkérdőjelezhető matematikai számítás helyett a kétféle intenzitási skála együttes használata mellett döntöttem, ezeket a vonatkozó térképeken jeleztem.

III. 1. A város középiskoláinak magyarországi vonzáskörzete

A város napjainkban a hazai oktatás egyik központjának számít, Kelet-Magyarország meghatározó iskolavárosa. Az 1990-es évek átalakulása közben a város középiskola-hálózatában a gimnáziumok súlya nőtt meg, (Forray R.K., 1993) a szakközépiskolák, - a szakképzés általános válságával egybevégezően - háttérbe szorultak. Napjaink tendenciái a kiegyenlítődés irányába hatnak. A fejkvóta utáni hajszában sok intézmény indított gimnáziumi képzést is, de a tanulók létszámában a szakmai középfokú képzés erősödik.

A középfok és azon belül a gimnáziumok térhódítása országos viszonylatban is jellemző és a közoktatás-fejlesztés stratégiájával is egybeeső tendencia, aminek háttérében egyedi vonások fellelhetők. Helyi jellemzőnek tekinthető az alföldi mezővárosok iskoláztatási hagyománya. A városok polgárságának, módos parasztságának "illetett" középiskolába járatni a gyerekeit. A nagy hagyományokkal rendelkező mezővárosi gimnáziumok, a debreceni kollégiumok hozzátartoztak a polgári életformához. A gimnáziumi tanulók nagyobb száma az Alföldön elterjedt protestáns vallásokkal is összefüggésbe hozható. Ezek, - a zsidó valláshoz hasonlóan - "magasabb" végzettség megszerzésére motiváltak.

Egy országosan ható negatív tényező is említhető. A gazdasági helyzet, a munkaerőpiac elbizonytalanodása a legolcsóbb és egyelőre a legstabilabb középfokú képzést emeli előtérbe, aminek segítségével a pályaválasztás időlegesen "kitolható".

A város középiskoláiban 2005-ben 44 %-ban oktatnak vidéki illetőségű tanulókat. Természetesen a városon kívülről érkezők zöme a megye területéről származik (35 %). 8%-a a tanulóknak megyehatáron kívülről, 1 %-a a határon túlról választ debreceni intézményt. Nagyobb távolságra is hajlandók eljutni a tanulók egy-egy keresett szakma (Kodály Z. Zeneművészeti Szakközépiskola, Dienes L. Egészségügyi Szakközépiskola), valamint a felekezeti gimnáziumokban megszerezhető érettségi (Református Kollégium, Svetits Katolikus Gimnázium, Szent József Gimnázium) érdekében.

A város iskoláinak vonzását lényegesen leszűkítették, tagolták a városkörnyék településein (Balmazújváros, Derecske, Hajdúszoboszló, Püspökladány, Berettyóújfalu) az 1950-es években alakult gimnáziumok (Papp A., 1981 ; Süli-Zakar I., 1994).

A szomszédos megyék közül kiemelkedik Szabolcs-Szatmár-Bereg megye ahol erőteljes Debrecen hatása. A megye keleti, délkeleti peremének közepes erősségű vonzása mellett feltűnő beregi és a szatmári területek erőteljes kapcsolódása. Egészen távoli, akár 100 kilométernél is távolabbi településekről is érkeznek tanulók. (Pl.: Záhony)

Sajátos a megyén belüli helyzet is. A legintenzívebb zóna nem zárul körre a város körül, ugyanis az északnyugati irányban lévő településekre gyakorolt vonzás egészen enyhe. Ezt a Hajdúböszörmény, Balmazújváros felőli nyitottságot már Papp A. 1981, és Süli-Zakar I. 1994 is kimutatták. Ebből az irányból csak Hortobágy és Folyás vonzódik közepesen jobban.

A megye egyéb területén a Debrecen vonalától keletebbre eső területek tartoznak a legintenzívebb zónába. Ez az országhatár menti, "zsákutca" helyzetben lévő sáv (Enyedi Gy. 1994, Süli-Zakar I. 1994) gimnáziumi intézmény nélküli, az innen induló tanulók vagy a viszonylag kisméretű és új alapítású gimnáziumok pl.: Biharkeresztes, Berettyóújfalu, Derecske, vagy a patinásabb debreceniek között választhatnak.

Általában elmondható a debreceni középiskolák vonzáskörzetéről, hogy az összevont központi funkciók vonzásához hasonlóan egy román határra támaszkodó, Hortobágy környékén kicsúcsosodó háromszöghöz, ("tölcsér" Papp A., 1981, "legyező" Süli-Zakar I., 1994) hasonlítható.

III. 2. A debreceni felsőoktatás magyarországi vonzásterülete

Debrecen felsőoktatásának létszám növekedése az országos tendenciáknak megfelelően zajlott az elmúlt évtizedben. Jelenleg a megyében tanul a magyar felsőoktatásban nappali tagozaton tanulók 7,26 %-a. Az arány az elmúlt évtizedben valamit csökkent, 1990-ben ez még 10,2%, 2000-ben 8,3% volt. Az arányvesztés háttérében a debreceniekhez hasonló növekedést mutató „régis intézmények” mellett megjelenő újjak találhatók

A bővülés nem minden felsőoktatási intézményt érintett egyformán. Az egyes tanulmányi ágakra jellemző növekedés országos átlagát a régi KLTE (*ma Tudományegyetemi Karok*) és a DATE (*ma Agrártudományi Centrum*) meghaladta, a DOTE (*ma Orvostudományi Centrum*) és a Zeneművészeti elérte, a Református Egyetem, a Tanítóképző elmaradt.

A két jelentős növekedést felmutató intézményben (DATE, KLTE) a bővülés háttérben szerkezeti átalakulás is található. Az emberi erőforrások képzése szempontjából fontos, hogy a munkaerőpiacon keresett szakirányok jelentek meg a képzési palettán. A jogi-és a közgazdasági képzés újraindítása a KLTE keretei közepette, a klasszikus mezőgazdasági mérnöki szakok mellett a „gazdasági agrármérnök” és egyéb gazdasági szakirányú oklevél megszerzésének lehetősége a DATE-n.

A Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző, a Wargha István Pedagógiai Főiskola (*ma DE Pedagógiai Főiskolai Kar*), a Konzervatórium és a Református Egyetem létszáma nem változott lényegesen. A DOTE esetében összetettebb a kép. 1995-ig nőtt, majd onnan 1997-ig csökkent a hallgatók száma. Az Általános Orvosi Kar létszáma stagnál, emelkedés a fogorvosok képzésében és a főiskolai szintű (Nyíregyházán működő) karon van. Évente általában 4-500 hallgató részese a Térítéses Orvos Képzésnek (TOK).

A leglátványosabb változás a szervezeti rend integrációval történő megváltoztatása volt. A megye állami fenntartójú felsőoktatási intézményei a Debreceni Egyetem keretei közé kerültek, úgy hogy a Nyíregyházán működő Egészségügyi Főiskola is a monstrem keretei közé tartozik. Integráción kívül maradtak az egyházi fenntartású intézmények, a Református Hittudományi Egyetem és a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola.

A területi kapcsolatok vonatkozásában a középfoknál lényegesen nagyobb területre kiterjedő, de kevésbé intenzív zóna látható Debrecen körül. Az intenzíven érintett terület Északkelet-Magyarországra koncentrálódik. A Békéscsaba - Szolnok - Salgótarján vonaltól északra lévő területekről érkezik a hallgatók zöme. Számítható módon az egyetemek nagyobb, a főiskolák kisebb területre terjesztik ki hatásukat. A város felsőoktatásából hiányzik főiskolai tanárképzés, ami jelentősebb vonzást eredményezhetne. A döntően óvodapedagógusok és tanítók képzésével foglalkozó (az 1960-as években szakközépiskolai szintről főiskolai rangra emelt egykori „képzők”) főiskolák közvetlen környezetük igényeinek kielégítésére alkalmasak elsődlegesen.

III. 3. Külföldi hallgatók a debreceni közép-és felsőoktatásban

Kelet-Közép Európa átalakulása a felsőoktatás határmenti kapcsolatainak megerősödését eredményezte. Az országhatár menti elhelyezkedés a határontúli magyar népességgel való kapcsolattartásban lehetőségeket és feladatokat rejt a debreceni közép- és felsőoktatási intézmények számára.

A magyar közoktatási intézményekben külföldi állampolgárok legálisan tanulhatnak, utánuk az iskolák a magyar állampolgárok utáni támogatásra (*kvóta*) jogosultak. Tartózkodási engedély birtokában, államközi megegyezések eredményeként jelenlétük szabályos. Ezzel együtt gyakori, hogy az ideiglenes lakcímmel (általában határközei állandó lakóhellyel) rendelkező tanulókat az intézmények külön már nem tartják nyilván.

Az Oktatási Minisztérium által hitelesített statisztikák szerint (KIR, 2002) 636 külföldi állampolgár tanul a debreceni középiskolákban. A 6 horvát, 3 szlovák, 18 szerb állampolgár mellett az Ukrajnából (296 fő) és Romániából (279 fő) érkezők adják a fő tömeget. Ők jellemzően magyar anyanyelvűek, nem magyar anyanyelvű külföldiek a fennmaradó 34 fő között található.

Az érkezők állampolgárság szerinti megoszlásában a közeli határok szerepe a döntő. A tanulók nagyrészt a közeli Ukrajnából és Romániából jönnek. Az utóbbiak esetében feltűnő, hogy ők kötődnek legkevésbé a határok közelségéhez, a Dél-Alföld mellett Budapesten, de még dunántúli települések iskoláiban is feltűnnek nagy számban (Teperics K., 2002). Ellentétként a Szlovákiából érkezők említhetők, akik szinte csak a határmenti települések (Északkelet-Magyarországon Zemplén), és a Kárpátaljai magyarok, akik szintén zömében határközei intézményekben jelennek meg. A határontúli magyar kisebbség létszámaiból

következő arányoktól a kárpátaljaiak nagy száma tér el figyelemre méltóan. Ha a másik végletet, az elenyészően kicsi szlovéniai, horvátországi, „nyugati” létszámot is nézzük, akkor valószínűsíthető, hogy onnan érkeznek inkább a tanulók, ahol a magyar gazdasági helyzet jónak látszik, ahonnan cél lehet a magyar munkaerőpiacra való bejutás.

A jelenség háttérében modern motívumokat kereshetünk. Szigorú gazdasági racionalitás alapján hoznak anyagi áldozatot a magyar középiskolákban tanulók szülei, ennek eredményeként jobb munkaerőpiaci helyzetet, a későbbiekben jobb jövedelmeket várnak el. Elveiben ez megfelel a közgazdaságtan emberi tőke elméletének (Varga J. 1998), miszerint a jövő hozamai reményében fektetnek be a tanulók szülei gyermekeik iskoláztatásába. Itt hiányoznak az állami szándékok, a külföldön történő továbbtanulás háttérében csak a tanuló és a családja áll. Ez klasszikusan az "alulról szerveződés", amikor az állami akarat csak utána megy az eseményeknek, legfeljebb csak legalizálnak meglévő kapcsolatokat.

A kapcsolatok háttérében felismerhetők a tradicionális elemek, hiszen egykor már létező, de a trianoni békeszerződés által szétszakított társadalmi - gazdasági - kulturális egység újjáéledése figyelhető meg. A történelem során kialakult, jól működő középiskolai vonzásokörzeteket (Sárospatak, Debrecen református iskoláinak kiterjedt beiskolázási köre) bomlottak fel a háború után, ezek újbóli kiépülését, újak megjelenését hozzák magukkal a "légiessé" váló határok.

Hasonló jelenségek ismerhetők fel a felsőoktatás vonatkozásában is. Jellemző, hogy ezen a szinten (a rendszerváltás körüli időszakban) az egyéni érdekek mellett komoly szerepet játszott az állami akarat. Ennek eredményeként kialakultak az intézményesített formák, felsőoktatási szövetségek, (pl.: *ACRU, a Kárpátok Régió Egyetemeinek Szövetsége*), cserekapcsolatok jöttek létre. A „létező szocializmus” időszakában megszokottól eltérő módon, ma már nemcsak a politikai szándékok lelhetők fel az együttműködések háttérében, hanem a helyi társadalom kezdeményezései is. A Debreceni Egyetem több módon is szerepet vállal a határon túli Magyarország felsőoktatásának szervezésében.

A helyben történő képzés érdekében a képzési kínálat bővítését, a magyar nyelvű oktatás meghonosítását segíti azokban a szakirányokban, ahol a diploma érdekében nem várható el a nagy távolságra történő mozgás (magyar nyelvű tanítóképzés). A „felzárkózási stratégia” (Kozma T. 1997) közös intézményalapításokat jelent a magyar határ túloldalán. Az egyetem aktív közreműködése mellett került sor a beregszászi, a nagyváradi, kolozsvári magyar nyelvű képzés újraindítására (Béres Cs. – Mojzesné Székely K. 1997).

A magasabb szintű (egyetemi) képzés érdekében határon túlra is mozdulnak a hallgatók. A „túlélési taktika” (Kozma T. 1997) a kisebbségi helyzetben lévő magyarok anyaországban történő felsőfokú képzését jelenti, ebben az esetben is fontos a debreceni felsőoktatás szerepe. Elveiben ez egy körvonalazódó nemzetközi oktatási piac csírája is lehetne, ahol a szakirányok, intézmények közötti választás az országhatárokat figyelmen kívül hagyva racionális szempontok alapján történhetne. Gyakorlatában ez még csak a rövidtávú racionalitásnak megfelelően („taktika”) zajlik, a hallgatók zöme a magyarországi felsőfokú tanulmányok után nem tér vissza a szülőföldjére. A könnyebb megélhetés, a jobb gazdasági helyzet, vonzóbb, mint a kisebbségi értelmiségi státusz.

A Debreceni Egyetem vonzása a magyarlakta Kárpátalját, Kelet-Szlovákiát, Románia határmenti megyéit érinti. A határokon túlról érkező hallgatók számbavételéhez az érintett intézmények 2004/05-ös beiratkozási adatait hívtam segítségül, állandó laccímük ismeretében térképen jelenítettem meg származási helyüket. Adataim szerint a külföldi hallgatók 3-4%-os átlagos aránnyal jelennek meg Kelet-Magyarország intézményeiben¹⁴. Valamivel több, mint harmaduk, szomszédos országból érkezik, magyar anyanyelvüként.

¹⁴ A dolgozat egészéhez hasonlóan itt is csak az államilag elismert felsőoktatási intézmények vizsgálatára kerül itt sor.

Intézményenként eltérő a külföldi vonzás. Az *Orvostudományi Centrum* esetében a magyarok aránya kevesebb, mint 10%. Ott az angol nyelvű, térítéses képzés miatt sok a „nyugati”, illetve más kontinensről származó hallgató, miattuk terjed ki a vonzás más kontinensekre. Ellenpólust a számában kicsi, de arányaiban magas *egyházi felsőoktatás* jelenti, ahol szinte kizárólag határontúli magyarok tartoznak a külföldiek közé.

III. 4. Debrecen oktatási intézményeinek összevont vonzáskörzete

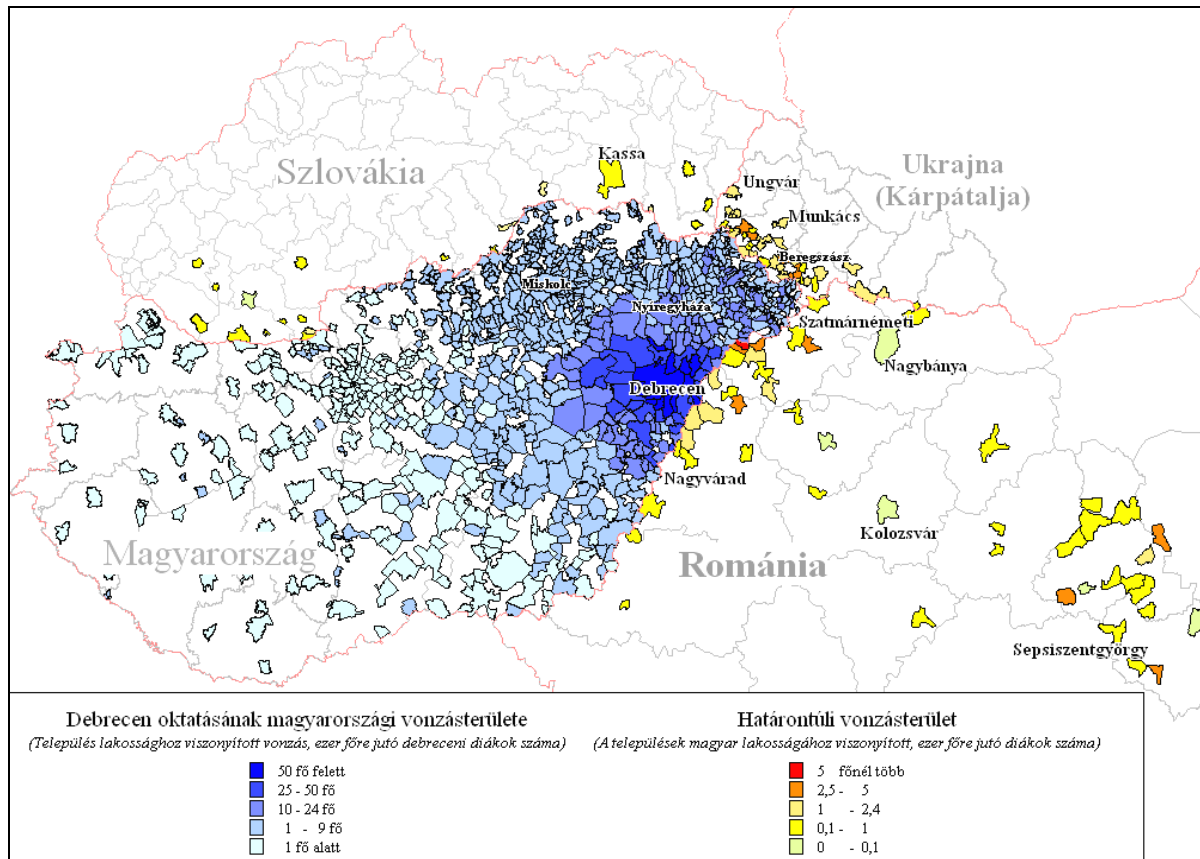
A közép- és felsőoktatás adatainak összevonásával oktatási vonzáskörzet kijelölésére nyílik lehetőség. A magyarországi adatok segítségével térképre került minden olyan település, ahonnan egynél több diák érkezett Debrecen valamelyik intézményébe.

A város régióra gyakorolt vonzását az egyes települések 1000 lakosára jutó, onnan debreceni gimnáziumba járó tanulóinak számával közelítettem meg. Jól felismerhető módon ez a hatás a szomszédos megyékben általában a megyehatár közelében lévő településeit érinti döntően. Természetesen akad távolabbi település is, ahol az egy fő/ 1000 lakos arányt megközelítik, de ez általában kis településről "idevetődött" egy-egy tanulónak köszönhető.

Szabályos intenzitási zónák zárulnak a város köré (5. ábra). A távolság növekedésével az ezer lakosra jutó diákok száma egyenletesen csökken. Néhány esetben a közlekedési lehetőségek, fővonalak (közút, vasút) mentén csápszerűen távolabbra nyúlik a vonzás. Ez más funkciók vagy komplex vonzásvizsgálatok esetén is felismerhető jelenség. Természeti hatások is fellelhetők. A Tisza (és a megyehatár) adja a határvonalat borsodi területek irányába.

Feltűnő elem, hogy a központi magtól elszakadva „hajdú-bihari szintű” vonzással bír a város a magyarországi Szatmár és Bereg területére.

Jóval kisebb diák létszám mellett a határontúli területek vonzásintenzitását is térképen ábrázoltam. Esetükben az intenzitási viszonyszám kialakításakor az érintett települések magyar lakosságának adatait használtam fel. A létszámok eltérése a skála átalakítását is eredményezte, minden kategóriában a magyarországi tizede lett a határ. A város oktatási intézményei által vonzott területek közül a bihari és szatmári határmenti sáv települései és Kárpátalja emelhető ki. A magyarországi vonzáskörzethez kapcsolódóan ezek a legintenzívebben vonzott részek. Mellettük a székelyföldi magyar települések és a Szlovák alföld településeinek életében játszik komoly szerepet a város oktatása. Kelet-Szlovákiából a vártnál kevesebben jönnek a városba, számukra Miskolc, de főképp Budapest fontosabb cél.

5. ábra: Debrecen oktatásának vonzáskörzete (2005)
(forrás: *Intézményi adatszolgáltatás*)

A város intézményei által leginkább vonzott terület egy észak-északkelet - dél-délnyugat irányú hossz tengellyel rendelkező téglalap alakú zóna, aminek déli határán a magyarországi Bihar, északi határán pedig a kárpátaljai munkácsi beregszászi és nagyszőlősi járások helyezkednek el. Nyugatról ezt Borsod (és a Tisza), keletről a romániai Szatmár és Bihar megyék határolják. Az egybefüggő zóna mellett „szilánkokban” feltűnnek Szlovákia és Székelyföld magyar lakta települései is.

IV. A történelmi és a mai vonzáskörzet összehasonlítása

A város oktatásának együttes vonzása napjainkban jól körülhatárolható területre koncentrálódik. A terület Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéket jelenti Magyarországról, Kárpátalja és a romániai Bihar, Szatmár megyék határ közeli településeit a határon túlról. Ez a mag alapjaiban megegyezik a Református Kollégium XVIII.- XIX. századi területi kapcsolatrendszerének központjával.

További hasonlóság, hogy a jelenlegi határok ellenére erős (felismerhetően erősödő) a történelmi Partium területével való kapcsolatrendszer. A határon túlról került magyarok Kárpátaljáról és a romániai határmenti megyékből is komoly súllyal jelennek meg a város oktatási intézményeiben. Az átjárhatóvá váló határok révén erősödnek újból a kapcsolatok. Egyező jelenségnek tűnik az is, hogy a tanulók/hallgatók egyrésze (bizonyítottan a magyarországi területről érkezők) a régióban maradnak tanulmányaik befejezése után (Teperics K. 2002). Nem feltétlenül térnek vissza arra a településre, ahonnan érkeztek, hanem

a közeli, jobb innovációs helyzetben, magasabb településhierarchia szinten lévő városokban találnak munkát. A határon túli fiatalok esetében ennek jóval kisebb a valószínűsége.

Határozott különbség ismerhető fel a vonzáskörzet perifériái esetében. A Kollégium keleti kapcsolatai a Bihar–hegységig terjedtek (Erdély önellátó református oktatása miatt), nyugatra viszont a dunántúli irányába is határozottan kiterjedtek. Napjainkban a Tisza észak-déli vonalától nyugatra már budapesti és dunántúli intézmények bontják a debreceni hatásokat. Keletre (Székelyföld irányába) viszont az anyanyelvi oktatás lehetősége miatt erősödtek meg a kapcsolatok.

Napjaink területi kapcsolatainak történelmi háttere a vonzáskörzet magterületén jól azonosítható. A távoli (kötődésében lazább) perifériákon ismerhető fel lényegi átalakulás. Magyarország irányába (nyugat), lazultak a kapcsolatok, Erdély vonatkozásában (az anyanyelven történő közép- és felsőfokú képzés miatt) megerősödtek.

V. Felhasznált irodalom:

- Barcsa J. (1905):** A debreceni kollégium és pártikulái. - Debrecen
- Béres Cs. - Mojzesné Székely K. (1997):** A nagyvárad Sulyok Főiskola. - In.: Határmenti együttműködés a felsőoktatásban (szerk.: Buda M.- Kozma T.) Debrecen. pp. 193-209.
- Dankó I. (1988):** A Kollégium partikularendszere. In: Barcsa József (szerk.) A Debreceni Református Kollégium története (főszerkesztő: Kocsis Elemér). Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. Budapest, 1988. pp.776-810.
- Enyedi GY. (1994):** Az Alföld fejlődésének perspektívái, In: Az "Alföldi-út" kérdőjelei (Szerk.: Timár J.), MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet Békéscsabai Osztálya, Békéscsaba. pp. 13-17.
- Enyedi Gy. – Keresztély K. (szerk.) (2005):** A magyar városok kulturális gazdasága. – MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. 221 p.
- Forray R. K. (1993):** Az Alföld oktatásügye. - Alföldi társadalom IV. (szerk.:Lengyel I.) Békéscsaba. pp. 26-49.
- Forray R.K. – Kozma T. (1999):** Az oktatáspolitikai regionális hatásai 1990-97.- (Szakértői anyag az Oktatási Minisztérium számára) OKI, Budapest. 45 p.
- Győri L. J. (2006):** Egész Magyarországnak...világosító lámpása – A Debreceni Református Kollégium története – Tiszántúli Református Egyházkerület, Debrecen
- Kozma T. (1997):** Felzárkózási stratégiák-túlélési taktikák. - In.: Határmenti együttműködés a felsőoktatásban (szerk.: Buda M.- Kozma T.), Debrecen. pp. 245-269.
- Papp A. (1981):** Debrecen vonzáskörzete, Alföldi tanulmányok V. Békéscsaba. pp. 177-203.
- Polónyi I. (2002):** Az oktatás gazdaságtana. – Osiris, Budapest. 423 p.
- Rácz I. (1995):** Az ország iskolája. – Debreceni Református Kollégium, Debrecen, 305 p.
- Rácz I. (1997):** Debreceni deákok. – Debrecen, 392 p.
- Rózsa P. (1999):** Robert Townson magyarországi utazásai. – Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 217 p.
- Süli-Zakar I. (1994):** Debrecen és Kelet-Magyarország (Egy regionális központ és a regionalizmus országunk keleti felén).- In.: Tanulmányok Debrecen városföldrajzából (Szerk. :Süli-Zakar I.) Debrecen. pp. 7-73.
- Szőgi L. (1994):** Hat évszázad magyar egyetemei főiskolái. – Magyar Felsőoktatás, Budapest, 409 p.
- Szőgi L (2000):** A párizsi egyetem és Magyarország - <http://www.vigilia.hu/2000/2/szo0002.html>, letöltés ideje: 2007. 06. 30.
- Teperics K. (2002):** A Hajdú-Bihar megyei diplomások munkaerőpiaci helyzetének vizsgálata (A Debreceni Egyetem hatása a humán erőforrásokra).- Studia Geographica 10., 165 p.
- Varga E. Á. (1998):** Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. – Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Budapest – Csíkszereda.
- Varga J. (1998):** Oktatás-gazdaságtan. - Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest. 162 p.

*Kárpát-medence magyar oktatási és tudományos intézményeinek adatbázisa – Oktatási Katalógus
KSH Közoktatás és Felsőoktatás 2003/04. tanév
Hajdú-Bihar megye Statisztikai Évkönyvei 1990-2003. KSH Hajdú-Bihar Megyei
Igazgatósága, Debrecen, 1991-2004.
Közoktatási Információs Rendszer*